

**TIJORAT BANKLARINING KREDIT PORTFELIDAGI MUAMMOLI
KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI
(“O‘ZSANOATQURILISHBANK” ATB MISOLIDA)**

Abdullayev Xurshid To‘lqinjon o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Tijorat banklarining faoliyatida kredit portfeli asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Kreditlash bank uchun daromad manbai bo‘lishi bilan birga, yuqori xavf darajasini ham o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, muammoli kreditlar (ya’ni, to‘lov muddati o‘tgan, shubhali yoki umidsiz kreditlar) bank likvidligi va barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu maqolada “O‘zsanoatqurilishbank” ATB misolida muammoli kreditlarning holati tahlil qilinadi va ularni kamaytirish bo‘yicha amaliy takliflar beriladi.

Muammoli kreditlarning aniq ta’riflanishi va ularning toifalarga bo‘linishi bo‘yicha asosiy normativ hujjat bu O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil 22-fevraldagi 91-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Bank aktivlarini tasniflash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash tartibi to‘g‘risida nizom” hisoblanadi. Ushbu hujjatga ko‘ra, barcha kreditlar xavf darajasiga qarab besh toifaga ajratiladi: standart, past xavfli, o‘rtacha xavfli, yuqori xavfli va umidsiz kreditlar. Aynan oxirgi uch toifa kreditlar muammoli deb qaraladi.

“O‘zsanoatqurilishbank” ATB yillik moliyaviy hisobotlari asosida aniqlanishicha, 2022–2024 yillar davomida kredit portfelinin umumiy hajmi sezilarli darajada oshgan, biroq muammoli kreditlar ulushi ham ma’lum darajada saqlanib qolgan. Tahlillar asosida muammoli kreditlarning asosiy sabablari quyidagilar ekanligi aniqlangan: kredit loyihalarining yetarli iqtisodiy asosga ega emasligi, garov ta’minotining noto‘g‘ri baholanishi, kredit oluvchilar moliyaviy intizomining pastligi hamda makroiqtisodiy muhitdagi o‘zgarishlar.

Muammoli kreditlar ulushini kamaytirish uchun birinchi navbatda bank tomonidan kredit risklarini baholash tizimi kuchaytirilishi lozim. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2020-yil 5-maydagi 46-sonli qaroriga muvofiq, tijorat banklari kredit risklarini baholash, monitoring qilish va nazorat qilish tizimlarini joriy etishlari talab etiladi. Bu tizimni raqamlashtirish orqali kredit risklarini real vaqt rejimida aniqlash imkoniyati yaratiladi.

Ikkinchi yo‘nalish sifatida Kredit axborot almashinuvi tizimidan samarali foydalanish talab etiladi. “Kredit axborot almashinuvi to‘g‘risida”gi Qonunga (2021-yil 7-aprel, O‘RQ-679-son) asosan, banklar barcha qarz oluvchilarning kredit tarixini,

qarzdorlik darajasini va to'lov intizomini tekshirishi shart. Bu esa noto'g'ri qarorlar qabul qilinishining oldini oladi.

Shuningdek, muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish amaliyotini kengaytirish muhim hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-apreldagi PQ–194-sonli qarorida belgilanganidek, muammoga duch kelgan qarzdorlarni moliyaviy tiklash va yengilliklar yaratish orqali ularning kreditlarini qaytarish imkoniyati oshiriladi. Bu chora orqali bank bir vaqtning o'zida yo'qotishlarni kamaytiradi va mijozni yo'qotmaslikka erishadi.

Muammoli kreditlar xavfini kamaytirishda kafolatlash va sug'urta tizimini keng joriy etish ham katta ahamiyatga ega. Xalqaro tajribaga tayanadigan bo'lsak, kredit sug'urtasi kredit riskini davlat yoki maxsus tashkilot zimmasiga o'tkazishga xizmat qiladi. O'zbekistonda bu boradagi qonunchilik hali rivojlanish bosqichida bo'lsa-da, "Kredit sug'urtasi to'g'risida"gi qonun loyihasini ishlab chiqish va joriy qilish muammoli kreditlarni kamaytirish yo'lida muhim qadam bo'ladi.

Bank ichki tizimi va boshqaruvini kuchaytirish ham muammoli kreditlar salmog'ini kamaytiradi. "Banklar to'g'risidagi" Qonunning yangi tahriri (2022-yil 16-noyabr, O'RQ–810-son) banklarga kreditlash bo'yicha qat'iy ichki tartiblar va nazorat mexanizmlarini joriy etishni yuklaydi. Jumladan, kredit komiteting faoliyati, ichki audit va komplayens nazorati tizimlari bank faoliyatida shaffoflikni oshirib, noto'g'ri qarorlar qabul qilinishining oldini oladi.

AQSh tajribasida tijorat banklari muammoli kreditlar xavfini kamaytirish uchun avtomatlashtirilgan kredit skor tizimlaridan, xususan FICO (Fair Isaac Corporation) reytinglaridan keng foydalaniladi. Bu tizim to'lov tarixi, qarz yuklamasi, kredit tarixi, yangi kreditlar va kredit turlari bo'yicha mijozga ball beradi va kreditga layoqatlilik darajasini aniq baholash imkonini yaratadi. Bunday reytinglar yordamida banklar kredit berishdan oldin mijozning moliyaviy intizomini chuqur tahlil qiladi va bu esa potentsial muammoli kreditlarning oldini olishda yordam beradi.

Germaniyada esa banklar kreditlar uchun sug'urta va davlat kafolat institutlari xizmatlaridan foydalanadi. Euler Hermes kabi tashkilotlar eksport kreditlarini sug'urtalab beradi, shuningdek, KfW banki kichik va o'rta biznes subyektlari uchun kreditlarni kafolatlaydi va davlat tomonidan moliyalashtiradi. Bunday yondashuvlar kredit riskini kamaytiradi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Janubiy Koreya tajribasida har chorakda tijorat banklari tomonidan kredit portfeli bo'yicha stress-testlar o'tkaziladi. Bu testlar yordamida turli iqtisodiy ssenariylarga asoslangan xavfli sohalaridagi kreditlar oldindan aniqlanadi. Masalan, qurilish yoki chakana savdo sektori yuqori xavfli bo'lsa, ularga nisbatan kreditlash siyosati qat'iyashtiriladi.

Hindistonda esa Markaziy bank tomonidan "Asset Quality Review" tizimi joriy etilgan bo'lib, bu orqali banklarning kredit portfeli har yili chuqur tahlil qilinadi.

Bundan tashqari, 2021-yilda tashkil etilgan “Bad Bank” — ya’ni National Asset Reconstruction Company — banklardagi muammoli aktivlarni o‘z balansiga oladi va ularni restrukturizatsiya qiladi. Bu orqali tijorat banklari o‘z portfelini sog‘lomlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Singapurda esa raqamli texnologiyalardan keng foydalaniladi. Banklar kredit monitoringini Fintech platformalari va ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari orqali yuritadi. Bu esa real vaqt rejimida to‘lov intizomi, mijoz faoliyati va moliyaviy ko‘rsatkichlarni tahlil qilishga yordam beradi va kreditlarning muammoli darajaga o‘tishidan oldin xavf haqida signal beradi.

Yuqoridagi xalqaro tajribalarni O‘zbekistonda ham bosqichma-bosqich joriy etish orqali muammoli kreditlar ulushini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Ayniqsa, kreditlar bo‘yicha skor tizimi, sug‘urta va kafolat institutlari, stress-testlar, “Bad Bank” modeli hamda raqamli monitoring kabi yondashuvlar amaliy ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni o‘rganish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish zarur. Masalan, Basel II va Basel III standartlariga muvofiq, banklar kredit risklarini baholashda ssenariyli modellash, ehtimollik asosidagi tahlil va stress-test metodlarini qo‘llashlari lozim. “O‘zsanoatqurilishbank” ATB bu metodlarni amaliyotga tatbiq etish orqali kredit sifatini oshirish va muammoli kreditlarni prognozlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, muammoli kreditlar tijorat banklari moliyaviy barqarorligini tahdid ostiga qo‘yuvchi asosiy omil hisoblanadi. “O‘zsanoatqurilishbank” ATB tajribasida ko‘rib chiqilganidek, muammoli kreditlarni kamaytirish uchun kompleks yondashuv — ya’ni risklarni aniqlash, monitoring, restrukturizatsiya, sug‘urta va xalqaro tajribalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Manbalar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil 22-fevraldagi 91-sonli qarori — “Bank aktivlarini tasniflash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash tartibi to‘g‘risida nizam”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2020-yil 5-maydagi 46-sonli qarori — “Kredit risklarini boshqarish tizimi to‘g‘risidagi nizam”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, PQ–194-son, 2022-yil 12-aprel — “Tijorat banklari orqali moliyaviy tiklanish va kredit restrukturizatsiyasi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Kredit axborot almashinuvi to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ–679-son, 2021-yil 7-aprel.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar to‘g‘risida”gi Qonuni, yangi tahrir, O‘RQ–810-son, 2022-yil 16-noyabr.

6. Nazarov, R. (2023) 'Moliyaviy muammolarni bartaraf etishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni', *Scientific journal of the Fergana State University*, [Online].
7. Ergashev, A. (2022) Bank kredit siyosatini takomillashtirish yo'llari, Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
8. Komilov, S. & Tojiboev, I. (2021) Kredit portfeli sifatini boshqarish va muammoli kreditlarni kamaytirish yo'llari, Toshkent: TDIU nashriyoti.\
9. Eshov, B. (2019) 'Bank tizimida kredit risklarini boshqarishning innovatsion yondashuvlari', *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 1(3), pp. 22–27.
10. "O'zsanoatqurilishbank" ATB yillik moliyaviy hisobotlari (2021–2024) — www.uzsanoatqurilishbank.uz
11. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki – Bank tizimi to'g'risidagi choraklik statistik axborotlar (www.cbu.uz)
12. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi – Bank sektori barqarorligi bo'yicha tahlillar.